

RECENSIES

de economische basis van diens erfenis. De landbouw, de binnenlandse en buitenlandse handel van Zuid-Sulawesi komen nauwelijks aan bod. Misschien waren die voor Arung Palakka's erfenis van geen belang. Het bondgenootschap met de VOC was dat zeker wel, maar de prijs die Arung Palakka er voor moest betalen, wordt door Andaya niet berekend.

Het boek is, zoals we van de Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde gewend zijn, prima verzorgd. Het heeft bijlagen met de vorsten van Zuid-Sulawesi in de zeventiende eeuw en een samenvatting van het verdrag van Bungaya; er is een index en negen kaarten. Binnen zijn grenzen is het een baanbrekend en boeiend boek. Gezien zijn grote wetenschappelijke produktie tot op heden, mogen wij verwachten dat Andaya nog veel van zich zal laten horen. Voor de geschiedenis van Zuid-Oost Azië kan dat alleen maar gunstig zijn.

H.K. s'Jacob

S. Faber, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam 1680-1811. De nieuwe menslievendheid* (Arnhem: Gouda Quint, 1983, 370 blz., f 85,—, ISBN 90 6000 270 9).

Misdaad en straf vormen een terrein dat zich tegenwoordig in een ruime wetenschappelijke belangstelling mag verheugen. Nu is er altijd wel belangstelling geweest voor het straffen en de gestraften in vroeger tijd. Hierbij bestonden ruwweg twee tradities van onderzoek: het rechtshistorische onderzoek dat zich voornamelijk richtte op de formele wetgeving en de theoretische tractaten en het onderzoek dat ruime aandacht besteedde aan afzonderlijke rechtszaken en individuele misdadigers, waarbij een voorkeur uitging naar spectaculaire misdaadvormen. Sinds de jaren zeventig heeft hiernaast een derde stroming, die we kunnen karakteriseren als de 'kwantitatieve aanpak', een grote vlucht genomen. Kenmerkend voor deze benadering is dat er grote waarde wordt gehecht aan het systematisch historisch onderzoek in rechterlijke archieven. Hierbij hoopt men naast inzicht in de toepassing van strafrecht en strafprocesrecht tevens informatie te vinden met betrekking tot vragen die vooral op het vlak van de sociale en mentaliteitsgeschiedenis liggen.

Het onderzoek in deze richting nam aanvankelijk met name in Frankrijk en Engeland een aanvang, maar ook in Nederland ging men snel de achterstand op het gebied van de kennis van de vroegere praktijk van het straffen en de criminaliteit wegwerken (voor overzichten van studies hiernaar zij verwezen naar de in de bibliografie van Faber genoemde literatuur). De dissertatie van Sjoerd Faber, waarop hij 24 maart 1983 aan de Vrije Universiteit cum laude promoveerde, gaat uit van de bovengenoemde 'kwantitatieve aanpak'. Fabers onderzoek richt zich primair op de strafrechtspleging; voor de criminaliteit heeft hij minder plaats ingeruimd. Bescheiden stelt hij zich in de inleiding als doel 'het beeld van de toenmalige strafrechtspleging scherper te stellen' en 'de vage algemeenheden die over het onderwerp Strafrechtspleging en Verlichting zijn gedebiteerd wat Amsterdam betreft door steviger uitspraken te vervangen' (4). Hiertoe heeft hij het Amsterdams archief op 'brede wijze' (gebruik makend van ongelijksoortige bronnen) en over een lange periode (1680-1811) onderzocht.

Concreet betekent dit dat er van ongeveer 20.000 strafzaken gegevens zijn verzameld, bewerkt en geanalyseerd, deels met behulp van de computer. De tweede helft van de achttiende eeuw is 't meest intensief bestudeerd. Uit de duizenden strafzaken van deze eeuw-helft moet blijken of Maurits Cornelis van Hall (Amsterdams hoofdofficier van 1795-1798) gelijk heeft als hij stelt dat rond 1770 een 'menschlievende regtsbedeeling in strafza-

ken' zijn intrede deed; anderen menen dat er pas na de omwenteling van 1795 een begin is van reële veranderingen.

In de inleidende hoofdstukken behandelt Faber het beeld dat in de literatuur geschetst wordt van de strafrechtspleging tijdens het ancien régime aan de hand van de facetten 'wreedheid', 'rechtsongelijkheid', 'verscheidenheid', 'onduidelijkheid', en 'willekeur'. Op grond van zijn archiefonderzoek onderwerpt hij vervolgens deze facetten aan een kritische analyse.

Faber maakt een onderscheid in het strafproces 'beneden' en 'boven'. 'Beneden' hield in dat de verdachte onderin het stadhuis in de zogenaamde 'boeien' in voorarrest zat en verhoord werd. 'Boven' beduidde dat een zaak werd behandeld in de schepenkamer op de eerste etage van het stadhuis. De verdachte bleef hierbij in de regel op vrije voeten. Van de delicten 'boven', waarvan er veel in de sfeer van onze 'overtredingen' liggen en van de delinquenten komen we uit de bronnen niet zo veel te weten. Vruchtbaarder is de praktijk 'beneden': de confessieboeken waarin de verhoren van de verdachte werden opgetekend geven een schat aan inlichtingen, bijvoorbeeld over het gebruik van de tortuur.

De tortuur wordt onderscheiden in 'kleine' en 'grote'. Kleine tortuur is alleen 'geseling-om-de-waarheid-te-doen-zeggen'; bij 'grote tortuur' kan hiernaast tevens gebruik worden gemaakt van zwaardere pressiemiddelen zoals bijvoorbeeld scheenschroeven. Beide vormen van pijniging zijn tot de afschaffing van de tortuur in 1798 in gebruik gebleven. Het aantal gevallen waarin de 'grote tortuur' door de Amsterdamse rechters werd aangewend nam tegen het eind van de eeuw af. Dit is volgens Faber echter te verklaren uit de vermindering van het aantal delicten waarbij deze vorm van pijniging in de verhoorfase werd aangewend. De 'kleine tortuur' raakt zowel absoluut als relatief gezien bepaald niet in onbruik. Faber rekent voor dat gebruik van de 'kleine tortuur' de hoogste frequentie had in de jaren negentig, ook in 1795 en later.

Er blijkt evenmin een afname te zijn van het aantal lijfstraffen. Het nieuwe reglement van 1798 waarin de pijnbank wordt afgeschaft, maakt het mogelijk dat voortaan ook ontkenkende verdachten tot een schavotstraf worden veroordeeld. Het resultaat hiervan was dat de aantallen in het openbaar geschavotteerden na 1 mei 1798 hoger waren dan ooit tevoren. Faber meent dat dit alleen te begrijpen is als ingezien wordt dat lijfstraffen in die tijd nog brede acceptatie genoten. Naast de toename van het aantal der schavotstraf f en signaleert Faber dat de Verlichting nog een andere 'verzwaring' bracht: het langer worden van de duur van het strafproces. Deze groeiende uit van een paar dagen aan het begin van de achttiende eeuw tot een aangelegenheid van enkele maanden aan het einde van de eeuw. Voor de jaren na 1798 is de verklaring te vinden in het toestaan van rechtsbijstand aan een deel van de ontkenkende verdachten door de nieuwe wetgeving.

In hoofdstuk twaalf constateert Faber dat we de rechtsongelijkheid die men als typerend voor de rechtsbedeling onder het ancien régime beschouwde enigzins moeten relativiseren. Hij bespeurt geen ongelijke behandeling op grond van herkomst, sekse, poorterschap of jood-zijn: bij vergelijkbare delicten werd men even zwaar of licht gestraft. Wel bleek er een verschil in behandeling te bestaan tussen arme en rijke delinquenten; ook in de achttiende eeuw was met behulp van geld strafrechtelijk onheil te vermijden (compositie, submissie).

Ook de bovengenoemde 'onduidelijkheid', 'willekeur' en 'rechtsverscheidenheid' worden door Faber gerelativeerd. Hij betoogt dat er ook voor de grote codificatie van 1809 (crimineel wetboek: landelijke codificatie van materieel strafrecht, uitgaande van het legaliteitsbeginsel) van een grote mate van gebondenheid sprake was. In de Amsterdamse strafrechtspleging zijn volgens hem 'wat de straftoemeting betreft ook na 1795 geen wer-

RECENSIES

kelijke beweging, nieuwigheden en verdwijningen te bekennen' (299).

Naast alle behoud waarvan onmiskenbaar sprake is in de Amsterdamse strafrechtspleging hebben zich ook wel vernieuwingen voorgedaan, die echter niet alle als 'humaniserend' aangemerkt kunnen worden. De vraag of er gesproken kan worden van een 'nieuwe menslievende rechtsbedeling in strafzaken' wordt niet direkt door Faber beantwoord. Het moge duidelijk zijn dat wie op zoek is naar extreme standpunten of grove typeringen bij Faber aan het verkeerde adres is; hij blijft steeds genuanceerd en afstandelijk in zijn oordeel en poneert geen grote theorieën op basis van een zeer beperkt bronnenmateriaal. Het is zijn grote verdienste dat hij de overstelpende hoeveelheid archiefmateriaal van het Amsterdamse gerecht heeft geanalyseerd; alleen hierdoor wordt onze kennis van de toenmalige praktijk van het straffen vergroot en wordt inzicht verkregen in ontwikkelingen die zich op dit terrein voordeden. Hierbij worden evenveel vragen opgeworpen als er beantwoord worden. Fabers studie heeft echter evenzeer waarde als bron, waaruit bij verder onderzoek in dezelfde of andere richtingen kan worden geput.

A.F. van den Hoeven

H.L. Houtzager, L.C. Palm, *Van Leeuwenhoek herdacht. Bundeling van de voordrachten gehouden op het symposium georganiseerd ter gelegenheid van de herdenking van de 350e geboortedag van Antoni van Leeuwenhoek* (Serie-uitgave van het Genootschap Delfia Batavorum VIII; Amsterdam: Rodopi, 1982, 93 blz.); L.C. Palm, H.A.M. Snelders, ed., *Antoni van Leeuwenhoek (1632-1723). Studies on the Life and Work of the Delft Scientist commemorating the 350th Anniversary of his Birthday* (Nieuwe Nederlandse bijdragen tot de geschiedenis der geneeskunde en der natuurwetenschappen VIII; Amsterdam: Rodopi, 1982, 209 blz., f 50,—, ISBN 90 6203 824 7); S. Engelsman, *Antoni van Leeuwenhoek (1632-1723)* (Tentoonstelling in het Museum Boerhaave van 26 november 1982 tot en met 1 mei 1983, in het Science Museum Londen van juni 1983 tot en met september 1983; Leiden: Museum Boerhaave, 1982, 76 blz., ISBN 90 6292 0632); L.C. Palm, ed., *Alle de brieven van Antoni van Leeuwenhoek* (The Collected Letters of Antoni van Leeuwenhoek XI; Lisse: Swets en Zeitlinger, 1983, 371 blz., f 230,35, ISBN 90 265 0446 2).

Het Genootschap. Delfia Batavorum herdacht gezamenlijk met het Genootschap voor de geschiedenis van de geneeskunde, wiskunde, natuurwetenschappen en techniek (Gewina) Antoni van Leeuwenhoek (1632-1723) in oktober 1982 in Delft. Het was een feestelijke bijeenkomst, opgeluisterd met vijf voordrachten, die in het eerstgenoemde boekje zijn gepubliceerd. L.C. Palm, gaf een kort overzicht over 'het verschijnsel Leeuwenhoek'. H.A.M. Snelders besprak Van Leeuwenhoek als experimenterend geleerde in de geest van de leden van de Royal Society. H.L. Houtzager beschreef zijn Delftse tijdgenoten en de Delftse archivaris A.J.H. Rozemond introduceerde op geestige wijze het onderzoek in het Delfts archief door enige stukken betreffende Antoni van Leeuwenhoek nader te bespreken. J. van Zuylen onderzocht de microscopen van Van Leeuwenhoek.

Het tweede werkje, dat eveneens ter gelegenheid van deze herdenking verscheen, is geen Engelse pendant van de herdenkingsvoordrachten te Delft, maar een representatie van het werk van Nederlandse onderzoekers op het gebied van Antoni van Leeuwenhoeks leven en werken. Het bevat tien bijdragen waarvan er vijf over microbiologie handelen, onderwerpen waar Van Leeuwenhoek zich mee bezig hield zoals het transport van vocht in planten, zijn studies over luizen en mijten, zijn opvattingen over spontane generatie en de sexualiteit en zijn onderzoekingen van schelpen. Daarnaast schreef B.C. Damsteeg een artikel over het taalgebruik van Van Leeuwenhoek en kwamen uit het instituut voor de geschiede-